

DITA ČERMÁKOVÁ, SOŇA SCHOVÁNKOVÁ, KLÁRA FIEDLEROVÁ

PODNIKÁNÍ CIZINCŮ V ČESKU: VLIV STRUKTURY PŘÍLEŽITOSTÍ

ČERMÁKOVÁ, D., SCHOVÁNKOVÁ, S., FIEDLEROVÁ, K. (2011): Entrepreneurship of Foreigners in Czechia: The Impact of Opportunity Structures. *Geografie*, 116, No. 4, pp. 440–461. – Drawing on statistical analyses, we seek to uncover differences among immigrant business activities and the majority of business activities in Czechia. We presume that immigrants have been subject to similar conditions for business as the majority (especially at the beginning of 1990s), mostly because of the unique situation after an extended period of interruption of business traditions. This article is based on the so-called Interactive approach by Aldrich and Waldinger, who claim that the key factor in the development of immigrant business is the opportunity structure in a given destination country. We have discovered that, apart from economic outcomes, there is little difference between immigrant and majority businesses activities. Therefore, we conclude that opportunity structure is more important for immigrant business than capital and other resources.

KEY WORDS: International migration – entrepreneurial environment – immigrant entrepreneurship – opportunity structure – Czechia.

Príspevek byl zpracován v rámci grantového projektu GA ČR č. P404/10/0581 „Migrace a rozvoj – ekonomické a sociální dopady migrace na Česko jako cílovou zemi a Ukrajinu jako zemi zdrojovou (se zaměřením na analýzu remitencí)”.

1. Úvod

Česko (stejně jako další země s přerušenu podnikatelskou tradicí) představuje jedinečnou možnost ověření, platnosti interaktivního přístupu vysvětlující podnikání cizinců tak, jak je popsali autoři Aldrich a Waldinger (1990). Hlavní premisa tohoto přístupu spočívá v předpokladu, že si cizinci volí takové podnikatelské strategie, které jsou jim umožněny existující strukturou příležitostí v cílové zemi, zdroji etnické skupiny a schopností mobilizace těchto zdrojů. Domníváme se, že vzhledem k situaci dané transformací české ekonomiky měli cizinci možnost do značené míry za stejných podmínek začít podnikat a specializovat se na podobné obory jako majorita, dosahovat stejných ekonomických výsledků, či být podobní i v dalších charakteristikách svého podnikání. V případě, že náš předpoklad je správný, pak by výsledkem naší analýzy měla být žádná či jen malá odlišnost mezi podnikáním migrantů a majority.

Ověření našeho předpokladu ovšem naráží na velmi omezenou existenci datové základny o podnikání v Česku obecně (včetně dat týkajících se cizinců), ale i dat a informací umožňující analýzu samotné struktury příležitostí pro podnikání. V delším časovém období můžeme sledovat jen obory a intenzitu podnikání. Za kratší období pak sledujeme ekonomické výsledky a dále průřezové typy živností a některé demografické charakteristiky.

Cílem článku je na základě analýzy statistických dat o podnikání cizinců v Česku odpovědět na otázku, zda existují odlišnosti mezi podnikáním cizinců a majority. Vycházíme z předpokladu, že od začátku 90. let 20. století měli cizinci stejně jako majorita značně podobné možnosti (strukturu příležitostí) pro podnikání na českém trhu, a proto by neměly existovat výrazné odlišnosti ve sledované podnikatelské aktivitě, oborech podnikání či v ekonomických výsledcích. Přesto budou-li se sledované skupiny lišit, tak podle interaktivního modelu bude vysvětlení nutno hledat v etnických zdrojích migrantů a schopnosti migrantů tyto zdroje mobilizovat.

V článku využíváme několika výzkumných metod. První z nich jsou analýzy dokumentů např. zákonů týkajících se pobytu a podnikání cizinců v Česku, dotačních programů a jejich přístup pro cizince. Dále pracujeme s literaturou se zaměřením na malé a střední podnikání v 90. letech. Druhou výzkumnou metodou je analýza statistických dat. Kromě základních statistických metod (podíly, intenzita jevů) měříme odlišnosti oborové specializace cizinců pomocí tzv. indexu různorodosti, který porovnává zastoupení jednotlivých skupin cizinců v oborech podnikání k majoritě.

2. Koncept „struktury příležitostí“ v širším zasazení výzkumů podnikání migrantů ve světě

Migranti a etnické menšiny v západních ekonomikách mají různé tendence k podnikání. To je vysvětlováno celou řadou faktorů. Studie, které se zabývají rozdíly v podnikání mezi majoritou a migranty/etnickými menšinami, vznikají v USA od 70. let (Hettlage 2008). Zpočátku se zaměřovaly převážně na skupinové charakteristiky a za nejdůležitější faktory pokládaly lidský a finanční kapitál spolu se specifickými sociokulturními charakteristikami, například hodnotovými systémy či neformálními skupinovými vazbami (Bonacich, Modell 1980; Light, Bonacich 1988; Light, Rosenstein 1995).¹ Pozornost se v prvé řadě věnuje etnickým skupinám, které realizují svůj podnikatelský záměr, omezeně pak širšímu společenskému kontextu, konkrétně strukturálním překážkám (např. diskriminaci) na pracovním trhu (Light 1972). Zásadní význam společenských struktur přisuzují až autoři, kteří vysvětlují vznik a rozvoj podnikání migrantů a etnických menšin prostřednictvím socioekonomických změn v daném prostředí (Aldrich a kol. 1983; Waldinger, Ward, Aldrich 1985).

V naší práci, která se jako jedna z prvních zabývá fenoménem podnikání cizinců v Česku², využíváme tzv. interaktivní přístup (Aldrich, Waldinger 1990), v současné době asi nejčastější přístup ke studiu podnikání migrantů a etnických menšin (Hettlage 2008). Jedná se o obecný teoretický rámec, který v sobě spojuje obě výše zmíněné oblasti zkoumání: přístup etnické/imi-grantské skupiny k příležitostem podnikat (tzv. strukturu příležitostí) a skupinové faktory příznivé pro podnikání (tzv. etnické zdroje a schopnost jejich

¹ Tyto přístupy proto bývají někdy označovány jako kulturní (Waldinger, Ward, Aldrich 1985; Hettlage 2008).

² Tématem se dále například zabývají práce o ekonomických aktivitách Vietnamců (Hofírek 2009) či klientském systému typickém pro ukrajinskou migraci (Čermáková, Nekorjak 2009; Nekorjak 2009).

mobilizace). Z hlediska iterativního přístupu vycházejí podnikatelské strategie etnické/imigrantské skupiny z interakce mezi strukturou příležitostí a skupinovými zdroji, přičemž vše je zakořeněno v měnících se historických podmínkách (Aldrich, Waldinger 1990).

Podle Aldricha a Waldingera (1990) zahrnuje studium struktury příležitostí analýzu dvou oblastí. První oblast představují tržní podmínky. Autoři uvádí dva typy podnikatelského prostředí: (1) omezený počet podnikatelských příležitostí je typický pro etnický trh, který se orientuje na členy stejné etnické/imigrantské skupiny, (2) relativně více příležitostí pak představují trhy zaměřené na jiné etnické/imigrantské skupiny, včetně majoritní společnosti, kde podmínky pro podnikání souvisejí do značné míry s rozvinutostí a nasyceností trhu. V tomto smyslu jsou pro podnikání zásadní omezení plynoucí z kapitálové a technologické náročnosti. Migranti se více než majorita koncentrují v oborech nenáročných na vstupní kapitál a kvalifikaci, které jsou z důvodu značné nestability, malé produktivity a s tím souvisejícím nízkým příjmem pro většinovou společnost neatraktivní (Aldrich, Waldinger 1990; Oliveira, Rath, 2008). Druhou oblast analýzy struktury příležitostí představují možnosti migrantů podnikat, včetně významného vlivu státních politik a konkurence na obchodních i pracovních trzích. Aldrich a Waldinger (1990) uvádí, že vysoká konkurence mezi podnikateli souvisí s koncentrací etnických/imigrantských skupin v několika málo odvětvích, či dokonce poklesem podnikatelských aktivit migrantů a volbou jiných forem ekonomické integrace.

3. Struktura příležitostí a podnikání

Podnikání cizinců je ovlivňováno mnoha aktéry veřejného, neziskového i soukromého sektoru, a to přímo, či nepřímo formou regulace a podpůrných programů. Programy přímo zacílené na podporu malého a středního podnikání migrantů a etnických menšin napomáhají rozvoji prostřednictvím jazykových či rekvalifikačních kurzů a dalších forem vzdělávání v oblasti podnikatelských dovedností, například účetnictví či marketingu.³ Další opatření jsou zacílená na snížení překážek v regulačním rámci, což zahrnuje snadnější přístup k půjčkám nebo nižší požadavky na získání povolení k podnikání. Politiky, které podporují rozvoj podnikání, jsou uplatňovány zejména v západní Evropě, zvláště ve Velké Británii, Německu, Nizozemsku či Belgii. Některé evropské státy, například Řecko či Francie, zaujímají naopak spíše restriktivní postoj (Oliveira, Rath 2008). Podnikání cizinců navíc nepřímo ovlivňují obecné regulace obchodních a pracovních trhů prostřednictvím povolení k podnikání, zákonů o minimální mzdě či pracovních standardů (Aldrich, Waldinger 1990)⁴. Důležitou formou regulace jsou také migrační politiky, které usměrňují absolutní počet cizinců-podnikatelů v zemi a současně, prostřednictvím selektivní migrace, jejich působení a koncentraci v určitých odvětvích.

³ V současnosti jsou tyto programy omezeně dostupné i v Česku, například aktivity organizace GLE o. p. s. <www.gle.cz> či MAKRO maloobchodní akademie zaměřené převážně na vietnamské maloobchodníky <www.makro.cz/public/site/cz/node/41400/Lcs_CZ/index.html>.

⁴ Podle Oliviero a Ratha (2008) jsou nepřímé politiky z hlediska podnikání cizinců dokonce významnější než politiky přímé.

3.1. Podnikatelské prostředí v Česku

Od poloviny 60. let 20. století podnikání v bývalém Československu v podstatě neexistovalo, s výjimkou nelegálního (Smallbone, Walter 2001). A žádná z ekonomických reforem během komunistického režimu nezměnila téměř totální majetkovou kontrolu státu. Začátek podnikání měl po roce 1989 dramatický růst (do roku 1993 byl meziroční nárůst podnikajících subjektů více než 30 % – Benáček 1994). Již v roce 1992 v Česku podnikalo 20 % obyvatel a průmyslová struktura malých a středních podniků se blížila struktuře západních zemí (Benáček, Zemplinerová 1995). Jednou z příležitostí, jak začít podnikat, byla tzv. malá privatizace. Podle Benáčka (1994) lze podnikatele začátku 90. let rozdělit do tří skupin: 1. tzv. nomenklaturní kádry, kteří měli kontakty a informace k podnikání (zakládali spíše velké podniky a korporace), 2. pracovní síla, která již v daných oborech do značné míry nelegálně pracovala (drobnými podnikateli se stávali např. restauratéři, taxikáři, zelináři atd.) a 3. profesionální a technicky orientovaní pracovníci, kteří byli inovativní a s velkým pracovním nasazením. Z výše uvedeného vyplývá, že podnikatelé byli na počátku 90. let velmi heterogenní skupinou. Lišili se ve vzdělání (vyšší vzdělání měla především první a třetí skupina), množstvím disponibilního finančního kapitálu a přístupem k němu. Kapitál měla k dispozici pouze nomenklaturní skupina, ostatní úvěry jej získávaly za vysoké úroky (Benáček 1994). Jistým společným rysem všech skupin podnikatelů byla určitá míra sociálního kapitálu, který byl založen na osobních sítích.

Situace cizinců vstupujících do podnikatelského prostředí na začátku 90. let se lišila od majority tím, že neměli přístup k malé ani kuponové privatizaci, k finančnímu kapitálu od tuzemských bank a ani neměli nárok na státní dotace. Zatímco privatizace se na vzniku středního podnikatelského stavu podílela jen minimálně, přístup k úvěrům byl pro podnikání klíčový (Benáček 1994). Nicméně ne každý si to vzhledem požadavku stoprocentních bankovních záruk a následných vysokých úroků (15–20 %) mohl dovolit. Jinou možností bylo získání úvěru bez dostatečných záruk, ale za úplatek kompetentním úředníkům (Benáček 1994). Politika české vlády týkající se podnikání začátku 90. let byla vedena s cílem vytvořit liberální prostředí bez diskriminace a s vyhnutím se jakékoliv podpoře některých oborů či skupin podnikatelů (Benáček, Zemplinerová 1995). V oficiální rovině to znamenalo liberální legislativu podnikání bez oficiální podpory ze strany státu. Vytvořené prostředí umožňující beztrestné nevracení dluhů obchodním bankám a tunelování podniků vneslo do prostředí velkou nerovnováhu.

Podle Benáčka a Zemplinerové (1995) nastala od roku 1993 ekonomicky složitá situace pro drobné a střední podnikatele, a proto se přistoupilo k realizaci několika podpůrných programů např. financovaných z Českoamerického podnikatelského fondu a od roku 1994 z tzv. předvsupního programu EU – Phare. Podpora spočívala v malých půjčkách a zárukách za úvěry⁵, nicméně tato podpora měla jen malý finanční rozsah a tedy i význam. Malého a středního

⁵ Později programy podpory malého a středního podnikání byl např. v období 2001–2004. realizována prostřednictvím následujících programů: ZÁRUKA, KREDIT, TRH, START, SPECIAL, DESIGN, KOOPERACE, MARKETING, PORADENSTVÍ, REGENERACE, VESNICE.

podnikání se netýkala podpora lákající zahraniční investice od konce 90. let.⁶ Podpora malého a středního podnikání většího rozsahu přišla až se vstupem do EU a využívání strukturálních fondů. Cílená podpora podnikání cizinců ze strany státu či samosprávy neexistuje. Nevládní organizace sice pomoc cizincům-podnikatelům nevyklučují, ale jejich primárním cílem je především integrace cizinců zaměstnanců na pracovním trhu. Podpora podnikání se z jejich strany omezuje spíše jen na poradenství.

3.2. Cizinci v Česku

Vedle přerušené podnikatelské tradice během komunistického období, významnou roli při podnikání migrantů sehrál i nízký počet cizinců. Na začátku 90. let zde pobývalo kolem 35 tisíc cizinců. Z takto nízkého počtu vyplývá, že podnikání migrantů nemohlo být primárně orientováno na tzv. etnický trh, tedy na uspokojení poptávky migrantů. Až později se vzrůstajícím počtem cizinců a jejich specifické poptávky se řada migrantů podnikatelsky primárně orientuje na etnický trh.

3.3. Legislativní rámec živnostenského podnikání cizinců z třetích zemí v Česku

Liberální politika podnikání nastavená na začátku 90. let platila i pro cizince. Jedinou odlišností bylo, že cizinci (fyzické osoby) museli absolvovat formální krok registrace živnostenského listu za poplatek u obchodního soudu. V roce 1998, kdy byl pokles podnikatelů – cizinců, vznikla cizincům opětovná povinnost se registrovat u živnostenského úřadu, což řada z nich nesplnila. Ministerstvo průmyslu a obchodu (dále MPO ČR) v podstatě do konce roku 2010 dokázalo s menšími ústupky čelit restriktivním tlakům Ministerstvo vnitra ČR (dále MV ČR; Kušníráková, Čížinský 2011).

Podle zákona o živnostenském podnikání⁷ lze v Česku podnikat na základě jedné i více živností. Živnosti se dělí na ohlašovací, resp. volné, řemeslné a vázané, a koncesované. Každá z živností opravňuje k jiné podnikatelské činnosti, a také klade jiné požadavky na získání oprávnění (podle příloh 1–4 živnostenského zákona). Nejsnáze získatelné jsou živnosti volné, kde se neprokazuje ani vzdělání ani praxe. Do této skupiny patří obory bez tzv. administrativních vstupních bariér na začátku podnikání. U vázaných a řemeslných živností se dokládá vzdělání a praxe resp. odborná způsobilost. V případě živností koncesovaných, si stát klade speciální podmínky pro jejich vydání. Rozhodnutí samotné vydává většinou MPO ČR (jedná se např. o výrobu lihovin, dopravu).

⁶ Od roku 1998 se Ministerstvem průmyslu a obchodu a agenturou CzechInvest realizoval Program podpory rozvoje průmyslových zón. Cílem programu bylo prostřednictvím podpory ze státního rozpočtu přispět k zajištění investiční přípravy území pro investory z oblastí zpracovatelského průmyslu.

⁷ Zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání.

Získání dlouhodobého podnikatelského víza⁸, které je při procesu prodloužení transformováno na tzv. dlouhodobý pobyt za účelem podnikání, je relativně snadný způsob, jak si občané z třetích zemí mohou zajistit legální pobyt na území s platností až na dva roky. Z řady výzkumů je zřejmé, že v Česku pobývají cizinci, jež mají dle svého účelu pobytu primárně podnikat, nicméně jejich faktický účel pobytu je studium či zaměstnání a žádnou podnikatelskou aktivitu nevykonávají (Drbohlav, ed. 2008; Jelínková, Hánová 2010).

Novela zákona o pobytu cizinců⁹, která vstoupila v platnost 1. 1. 2011, měla mimo jiné za cíl zamezit zneužívání dlouhodobého víza a povolení k pobytu za účelem podnikání. Cizincům vznikla povinnost předložit na vyžádání platební výměr daně z příjmu, na žádost příslušného úřadu prokázat provozování živnosti či jiné podnikatelské činnosti. Systémovou změnou je zavedení informační povinnosti dotčených úřadů (živnostenský úřad, správa sociálního zabezpečení, obchodní soudy apod.) vůči MV ČR¹⁰ o přerušení, pozastavení či ukončení činnosti podnikatele-cizince. MV ČR následně zahájí správní řízení o ukončení dlouhodobého víza/povolení k pobytu cizince. Lze předpokládat, že praktický výkon novely a její dopady na legální pobyt cizinců budou známy až v průběhu roku 2011, kdy se nejasnosti spojené s převodem kompetencí mezi cizineckou policií a MV ČR usadí a nové požadavky na žádosti o povolení k pobytu podnikatelů se stanou běžnou součástí procesu vyřizování žádosti. V současné době je navíc v diskusi usnesení vlády¹¹, které navrhuje další restriktivní opatření vůči podnikatelům-cizincům. Mezi návrhy patří např. posouzení přínosu pro českou ekonomiku a společnost, podnikání ihned po příjezdu do země jen s podmínkou investování (hovoří se o 5 milionech Kč) nebo až po dvou letech pobytu na území.

4. Problematika dat o podnikání cizinců v Česku

Statistická data o podnikání cizinců v Česku jsou velmi omezená. Z veřejně dostupných zdrojů zjistíme počty cizinců s živnostenským/koncesním oprávněním podle občanství, regionu registrace a pohlaví. Pro další údaje je nutné se obrátit na orgány státní správy (MPO ČR, MF ČR) či soukromé společnosti, jež s daty pracují. Nicméně ani z těchto statistik nezjistíme základní údaje, jako např. celkový počet podnikatelů v Česku (viz níže), odlišnosti podle pohlaví a ekonomickou prosperitu (jen o velmi malém počtu cizinců, viz níže). Navíc

⁸ Podnikatel-cizinec ze třetí země si před svojí cestou do Česka podává na příslušném českém zastupitelském úřadě v zahraničí žádost o vízum k pobytu nad 90 dnů za účelem podnikání. Klíčovým dokumentem, jenž je součástí této žádosti, je živnostenský list či koncesní listina, jejichž získání je možné pouze na území Česka. Nicméně cizí státní příslušník, který teprve hodlá přijet do Česka a o vízum si žádá, může český živnostenský list/koncesní listinu získat relativně snadno např. ve spolupráci s agenturou, kamarády či rodinou již pobývajících v Česku.

⁹ Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰ Agenda dlouhodobých víz a povolení k pobytu je od 1. 1. 2011 převedena z cizinecké policie pod MV ČR.

¹¹ Usnesení vlády č. 48/2011 o návrhu opatření k řízení ekonomické migrace, ochraně práv osob migrujících za prací a realizaci návratů.

po opuštění Odvětvové klasifikace ekonomických činností (OKEČ) nejsou sledovány ani obory podnikání (viz níže).

Počet cizinců, kteří se v Česku věnují podnikání, není možné stanovit především ze dvou hlavních důvodů. První důvod vychází z legislativní úpravy podnikání, v jejímž důsledku jsou ve statistikách zachyceni jen cizinci, kteří vlastní živnostenské/koncesní oprávnění jako fyzické osoby. Sledování právnických osob podle státního občanství není možné. Příčinou je skutečnost, že v jednom subjektu může působit více společníků pocházejících z více zemí původu včetně Česka. Cizinci v právnických osobách by mohli být zachyceni ve statistikách sledujících cizince podle účelu pobytu (tzv. společník v právnické osobě). Tato statistika je však zkreslená, protože z důvodu výkonu pracovních aktivit ve firmě na základě zákona o zaměstnanosti¹² mohou tito cizinci požádat i o dlouhodobé vízum, resp. povolení k pobytu za účelem zaměstnání, a ve statistikách jsou tedy uváděni jako zaměstnanci. Navíc v této statistice zcela chybí cizinci s trvalým pobytem, jejichž účel pobytu se nesleduje. V neposlední řadě také registrační systém cizinecké policie nezveřejňuje a neposkytuje od roku 2008 data v rozdělení podle účelu pobytu. ČSÚ se snaží tyto nedostatky nahradit svým odhadem sebezaměstnávajících se osob. Odhad provádí od roku 2005 a spočívá v dopočtu ČSÚ k cizincům s živnostenským oprávněním.¹³ Nicméně tento odhad již není dále strukturován, jen se z něho dozvídáme celkový počet sebezaměstnávajících se cizinců v Česku (Cizinci 2009).¹⁴ Druhý důvod, který neumožňuje zjistit počet podnikajících cizinců, nesouvisí přímo se statistikou. Jedná se o to, že oficiálně evidovaní cizinci se ve skutečnosti věnují jiné aktivitě než podnikatelské. To se týká především těch, kteří v rámci liberálního režimu získali živnostenský list/koncesní listinu a na jejich základě povolení k pobytu za účelem podnikání, aniž by podnikatelskou činnost měli v úmyslu vykonávat (viz kapitola 3). Opačný případ, kdy cizinec podniká bez živnostenského listu/koncesní listiny, je v tomto liberálním prostředí málo častý, a živnostenské úřady na tento případ při své kontrolní činnosti nenarazily (Cermáková, Medová 2008). Přesto existují určité poznatky o tom, že k podnikání bez živnostenského listu dochází, a to ze zřejmých důvodů (nutnost platit daně, administrativní nároky) a ve specifických oblastech podnikání (blíže např. Rákokczyová, Trbola 2009).

Problematické je sledování oborové specializace podnikajících cizinců. Informace byly až do roku 2007 dostupné z databáze OKEČ, kterou spravovalo MPO ČR, nicméně od roku 2008 po přechodu na Klasifikaci ekonomických činností (CZ–NACE) jsou data i za tuto klasifikaci nedostupná.

Zdrojem dat o ekonomických výsledcích podnikatelů cizinců jsou podaná daňová přiznání k dani z příjmu fyzických osob¹⁵, která poskytují informace

¹² Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.

¹³ V roce 2009 byl celkový počet sebezaměstnávajících osob 109 tisíc cizinců (Cizinci 2010).

¹⁴ ČSÚ neuvádí, jak je odhad prováděn.

¹⁵ Předmětem daně z příjmu fyzických osob by mělo být jakékoliv zvýšení majetku poplatníka, a to peněžní, ale i nepeněžní formou (Veber, Srpová 2005, s. 203). Existují však i příjmy, které zvýší majetek poplatníka, ale daň se z nich neodvádí (tzv. příjmy vyňaté ze zdanění např. dědictví, a osvobozené příjmy např. sociální dávky). Zákon rozlišuje následující skupiny příjmů – příjmy ze závislé činnosti a funkčních požitků, příjmy z podnikání a jiné samostatné výdělečné činnosti, příjmy z kapitálového majetku, příjmy z pronájmu a ostatní příjmy (Veber, Srpová 2005).

například o podnikatelském zisku či podnikatelské ztrátě. Statistika za podnikatele cizince je podskupinou všech podnikatelů fyzických osob působících v Česku. Statistiku dat za podnikající fyzické osoby cizince poskytuje na vyžádání Ministerstvo financí ČR (MF ČR). Údaje o ekonomických výsledcích podnikatelů cizinců je možné vygenerovat pouze z podaných přiznání k dani z příjmu fyzických osob, ve kterých poplatníci uvedli trvalou adresu mimo Česko. Tento postup však bohužel limituje rozsah získaných dat, neboť nezahrnuje ty cizince, kteří do přiznání uvedli svoji přechodnou adresu v Česku, namísto adresy v zahraničí.¹⁶

Data jsou dostupná pouze za cizince celkem bez rozdělení na státní příslušnost podnikatelů. Z hlediska řádovostní úrovně jsou údaje k dispozici za Česko, kraje, okresy a jednotlivé finanční úřady.

5. Socioekonomická analýza podnikání cizinců a majority

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem o omezené existenci dat týkajících se podnikání cizinců lze sledovat strukturu cizinců-podnikatelů v Česku pouze u těch osob, kterým bylo vydáno živnostenské oprávnění (dále cizinci s živnostenským oprávněním).

Na jednoho cizince připadá v průměru 1,1 vydaných živností (u majority to bylo 1,3 ve 2. čtvrtletí roku 2010; Interní statistika MPO 2010). Mezi cizinci a majoritou existují rozdíly v typu živností, na jejichž základě je podnikání legalizováno (tab. 1). Volnou živností, u které se nemusí dokládat vzdělání ani praxe, má většina cizinců působících v Česku. Řemeslné a vázané živnosti, u kterých se prokazuje odborná způsobilost, získávají cizinci v podstatně menším počtu než majorita. Nejméně četné jsou pak živnosti koncesované, vydávané obvykle MPO ČR.

5.1. Socioekonomická analýza podnikání cizinců a majority: stav a vývoj

Důležitým ukazatelem o podnikání je podíl podnikatelů na celkové ekonomické aktivitě jak cizinců, tak majority, včetně výpočtu intenzity podnikání.¹⁷ Podíly podnikatelů jsou v obou srovnávaných skupinách téměř shodné. Živnostenskému podnikání se po celé sledované období věnuje přibližně jedna třetina cizinců s postupným nárůstem podnikatelů v celých 90. letech a vrcholem mezi lety 1999–2003 (tab. 2). U majority byl podíl podnikatelů v první polovině 90. let také pod jednu třetinu a od roku 1997 je stabilně třetinový. Protože toto kolísání je mnohem větší u cizinců než u majority, domníváme se, že tento jev je důsledek imigrační politiky státu, kdy např. nárůst povolení k zaměstnání v době ekonomické konjunktury nezpůsobuje takový růst podnikatelů-cizinců

¹⁶ Jednoznačně vhodnější proměnou pro vygenerování dat o podnikatelských aktivitách cizinců by byl řádek „státní příslušnost“, který se ve formuláři povinně vyplňuje, avšak pro statistické účely se blíže nesleduje.

¹⁷ Intenzita podnikání představuje podíl podnikajících na 1 000 ekonomicky aktivních cizinců dané skupiny.

Tab. 1 – Typy živností (2. čtvrtletí 2010, v %)

	Živnostenské oprávnění				
	koncesované	volné	řemeslné	vázané	celkem
Občané Česka	3,45	60,23	29,41	6,92	100,00
Cizinci	0,49	85,09	13,18	1,24	100,00

Zdroj: Interní statistika MPO ČR 2010

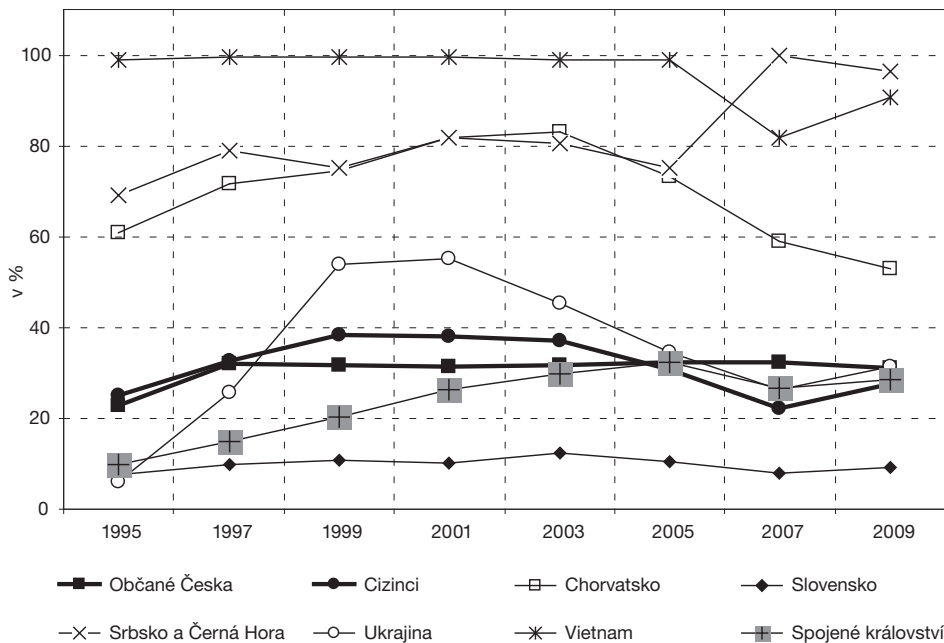
nebo omezení vydávání podnikatelských víz snižuje relativní podíl podnikatelů na EA cizincích apod.

V intenzitě podnikání fyzických osob (obr. 1) existují rozdíly při sledování cizinců podle země původu. Z výsledků v podstatě nelze vysledovat nějaký obecně platný trend, např. nelze tvrdit, že migranti ze Západu podnikají méně než migranti z Východu. Je pravděpodobné, že zde budou hrát roli specifika jednotlivých migrantů, např. upřednostňování zaměstnání před podnikáním, či existence institucionálních sítí. K nejpodnikavějším patří dlouhodobě Vietnamci a dále občané z bývalé Jugoslávie (ze Srbska a Černé hory a Chorvatska).¹⁸ Na intenzitě podnikání cizinců se neprojevuje ani celkový růst cizinců s živnostenským oprávněním zaznamenaný v posledních letech (2008–2009, obr. 2), který bývá vysvětlován restriktivními opatřeními v získávání pracovních víz na ambasádách především ve Vietnamu a Ukrajině (Kušnieráková, Čižinský 2011). Vliv mělo také neprodlužování povolení k zaměstnání cizincům ze třetích zemí, kteří pak z důvodu udržení legálnosti pobytu žádají o tzv. podnikatelská víza (Jelínková, Hánová 2010).

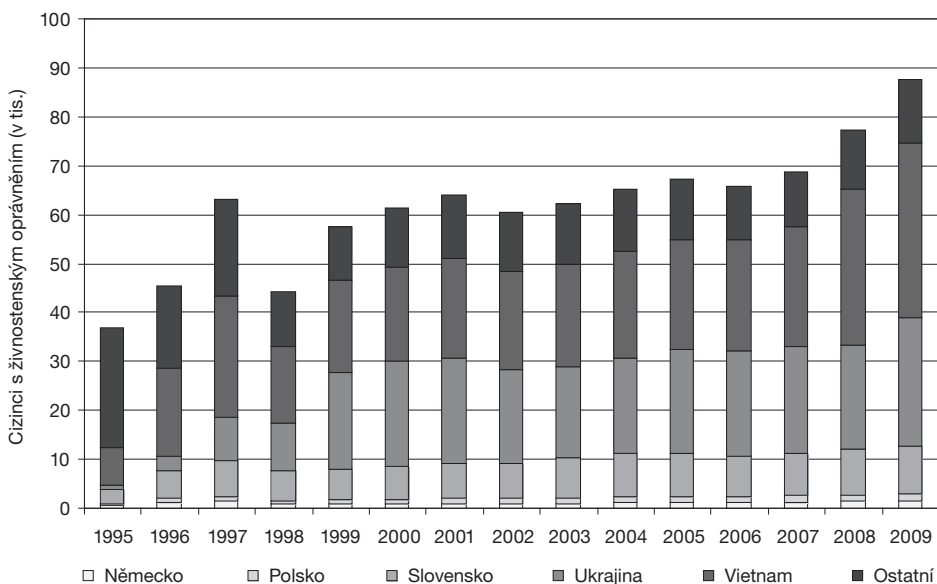
Při srovnání demografické struktury podnikatelů nám data umožňují pracovat jen s pohlavím a věkem.¹⁹ Jak u cizinců, tak u majoritní společnosti mají ženy třetinový podíl, přičemž platí, že čím vyšší věková kategorie, tím je vyšší podíl žen věnujících se podnikání v majoritní společnosti, zatímco podíl žen u cizinců s věkem klesá (v kategorii nad 65 let podniká 30 % žen majority a 23 % žen u cizinců). Zatímco počet podnikajících cizinců kulminuje ve věkové kategorii 25–39 let, u majority to je o kategorii dále ve věkové kategorii 40–54 let (obr. 3). Tento rozdíl může být vysvětlen mladším věkovým složením cizinců (více Drbohlav a kol. 2010). K věkové struktuře lze říci, že mladší jsou

¹⁸ V roce 2007 se dokonce podnikání na živnostenské oprávnění věnovali všichni ekonomicky aktivní občané Srbska a Černé Hory, tedy žádný občan této země nepracoval na pozici zaměstnance. Občané Srbska a Černé Hory jsou nejvíce lokalizováni v Praze a podnikají ve službách (především v turistickém průmyslu a obchodu), což jsou obory s vyšším zastoupením podnikatelů. U Vietnamců si takto vysoký počet zdůvodňujeme tím, že i v zemi původu většina z nich pracovala jako drobní podnikatelé (Bagwell 2008) a druhým důvodem může být jejich tendence k napodobování ostatních (Nožina, Kraus 2009), tehdy si legalizovali pobyt jako podnikatelé na tento proces se dále navazují. K cizincům, kde jsou podnikatelé s živnostenským oprávněním zastoupeni minimálně, patří např. Poláci a Slováci (obr. 2), což si vysvětlujeme tím, že Poláci navázali na stav v komunistickém období, kdy polští dělníci byli v bývalém Československu na pozicích zaměstnanců především v těžebním průmyslu. Slováci měli výjimečné postavení na českém trhu práce, kdy se na ně nevztahovala povinnost získávání pracovního povolení spojená s řadou obtíží, tudíž nebyli nuceni se uchýlovat k snadnějšímu získávání živnostenského oprávnění (Drbohlav a kol. 2010).

¹⁹ Data ke konci 2. čtvrtletí 2010.

Obr. 1 – Intenzita podnikání fyzických osob v Česku 1995–2009 (k 31. 12., v %). Do grafu byly vybrány skupiny cizinců s největším absolutním počtem cizinců s živnostenským oprávněním v roce 1995. Zdroj: Cizinci v ČR, 2003, 2005, 2007, 2009, 2010, Horáková (2007, 2010), vlastní výpočet.

Obr. 2 – Cizinci s živnostenským oprávněním 1995–2009, výběr zemí (k 31. 12.). Zdroj: Horáková (2007, 2010).

Tab. 2 – Počty osob s živnostenským oprávněním v Česku 1995–2009 (k 31. 12.)

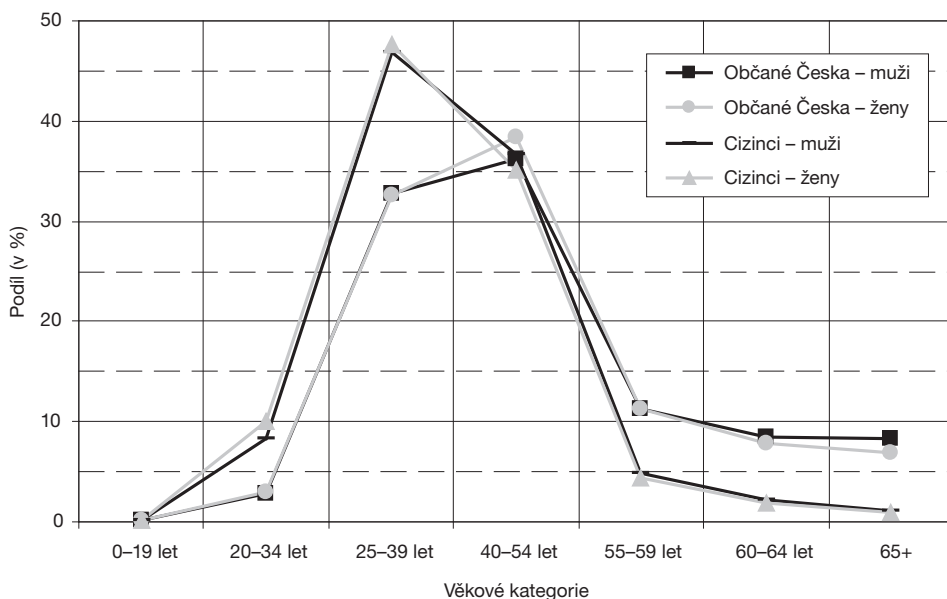
	1995	1997
Pracovní síla v Česku*	5 220 095	5 138 708
Občané Česka s platným ŽO – abs.	1 192 695	1 648 872
Občané Česka s platným ŽO – v %	22,85	32,09
Zaměstnanost cizinců	148 855	194 296
Cizinci s ŽO – abs.	36 996	63 529
Cizinci s ŽO – v %	24,85	32,70
Podíl cizinců s ŽO na celkovém počtu osob s ŽO	3,01	3,71

Pozn.: ŽO – živnostenské oprávnění. * Pracovní síla = zaměstnaní občané + uchazeči o zaměstnání evidovaní úřady práce. Občané Česka s platným ŽO představuje ty podnikatele, kteří nepřerušili živnost, nebyla jim ukončena či ji neukončili sami.

Zdroj: Cizinci v ČR (2003, 2005, 2007, 2009, 2010), Horáková (2007, 2010), vlastní výpočet.

cizinci s živnostenským oprávněním pocházející z Východu (např. Vietnam) než cizinci ze Západu (např. Rakousko, Německo), což kopíruje věkové složení všech cizinců v Česku.

Velké rozdíly existují mezi jednotlivými skupinami cizinců. Přestože mezi živnostníky převažují muži, u některých skupin cizinců je podíl mužů a žen vyrovnaný či ženy dokonce převažují. Vyšší podíl žen mají některé země bývalého Sovětského svazu (Rusko, Bělorusko, Litva, Lotyšsko a Kazachstán), což také souvisí s vyšším podílem žen v těchto skupinách cizinců v Česku (více Drbohlav a kol. 2010).

Obr. 3 – Podnikání cizinců a majority podle pohlaví a věku (2. čtvrtletí 2010, v %).

Zdroj: Interní statistika MPO ČR 2010.

1999	2001	2003	2005	2007	2009
5 203 422	5 192 006	5 263 144	5 419 285	5 544 625	5 708 580
1 654 748	1 634 811	1 664 390	1 751 940	1 787 057	1 781 003
31,80	31,49	31,62	32,33	32,23	31,20
151 852	167 652	168 031	218 982	309 027	318 462
58 386	64 000	62 293	67 246	68 785	87 753
38,45	38,17	37,07	30,71	22,26	27,56
3,41	3,77	3,61	3,70	3,71	4,70

Podle sektorů národního hospodářství neexistují v Česku významné rozdíly mezi podnikateli s živnostenským oprávněním u cizinců a majority (obr. 4). Ve sledovaném období existovaly malé rozdíly v roce 1995, kdy cizinci měli vyšší podíl v terciéru a nižší v priméru. V roce 2000 byla sektorová struktura srovnávaných skupin víceméně shodná. V roce 2005 měli cizinci vyšší podíl v sekundéru, což se týkalo vyššího podílu ve stavebnictví (obr. 5), a dále pokračoval trend poklesu podílu cizinců v terciéru.

Migranti ve vyspělých západních zemích si nevybírají stejné obory jako majorita (více kapitola 3). Z našeho výpočtu indexu různorodosti vyplývá, že mezi majoritou a cizinci je ve většině oborů živnostenského podnikání velmi malá odlišnost, protože index u cizinců-celkem se v průměru pohybuje 0,35 (tab. 3).²⁰ Ve sledovaném období se cizinci svou oborovou specializací přiblížili u většiny oborů majoritě (např. zpracovatelská výroba, ubytování, doprava), tedy index různorodosti byl v řadě oborů vyšší v roce 1995 než v roce 2005. Tento výsledek koresponduje i se srovnáním podnikání cizinců a majority v sektorech průmyslu, kdy se cizinci lišili více v roce 1995 než v roce 2005, nicméně i zde byla odlišnost velmi malá. Výjimkou je velkoobchod, kde došlo k růstu odlišnosti proti roku 1995.

Existují ovšem velké rozdíly mezi majoritou a jednotlivými skupinami cizinců. Zde jsou naše závěry do značné míry zkráceny četností jednotlivých skupin cizinců v oborech (čím početnější skupina, tím je podobnější majoritě). Z tohoto důvodu je potřeba interpretovat odlišnosti jen velmi opatrně. Svým oborovým zastoupením se majoritě nejvíce blíží Slováci, méně pak početnější Vietnamci a Ukrajinci. Největší odlišnosti existují u Rusů, Arménů, občanů z Bosny a Hercegoviny a USA.

5.2. Ekonomické výsledky podnikatelských aktivit cizinců

Charakteristika statistiky o ekonomických výsledcích podnikatelských aktivit cizinců je charakterizována v kapitole 5. Použitá data se shodnou vypovídací schopností, resp. s minimálním vlivem legislativních změn, jsou dostupná

²⁰ Za shodné rozložení skupin je považován výsledek indexu různorodosti do 10 % (resp. 0,1), výsledek do 35 % je hodnocen jako nízká segregace, do 50 % jako střední segregace a nad 50 % je segregace hodnocena jako vysoká.

Tab. 3 – Index různorodosti oborů podnikání cizinců a majority vycházejí z OKEČ (k 31. 12. 1995, 2000, 2005)

	1995	2000	2005	1995	2000	2005	1995	2000	2005
	Ostatní zpracovatelská výroba včetně energií			Stavebnictví			Velkoobchod		
Arménie	0,83	0,78	0,78	0,86	0,68	0,66	0,63	0,60	0,57
Bosna a Hercegovina	0,85	0,73	0,74	0,86	0,72	0,69	0,58	0,55	0,55
Bulharsko	0,79	0,44	0,43	0,75	0,47	0,51	0,62	0,48	0,47
Bělorusko		0,67	0,67		0,58	0,55	0,73	0,43	0,51
Chorvatsko	0,81	0,67	0,69	0,86	0,58	0,71	0,47	0,43	0,50
Česko	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Německo	0,56	0,59	0,45	0,72	0,71	0,58	0,40	0,39	0,41
Itálie	0,75	0,66	0,64	0,85	0,8	0,77	0,48	0,42	0,38
Moldavsko		0,67	0,54		0,42	0,42	0,98	0,60	0,61
Polsko	0,75	0,47	0,43	0,72	0,36	0,39	0,42	0,33	0,34
Rusko	0,71	0,55	0,54	0,78	0,57	0,61	0,57	0,50	0,47
Slovensko	0,48	0,27	0,23	0,44	0,35	0,32	0,29	0,24	0,25
Vietnam	0,48	0,68	0,72	0,52	0,80	0,80	0,42	0,46	0,49
Ukrajina	0,62	0,32	0,34	0,62	0,37	0,39	0,51	0,33	0,34
Spojené království	0,90	0,80	0,74	0,80	0,86	0,97	0,80	0,58	0,61
Spojené státy	0,62	0,72	0,68	0,84	0,97	0,81	0,55	0,52	0,54
Srbsko a Černá Hora	0,70	0,63	0,49	0,72	0,65	0,46	0,58	0,57	0,37
Celkem cizinci	0,39	0,33	0,20	0,39	0,32	0,33	0,33	0,39	0,38

Pozn.: Kurzívou jsou vyznačeny ty indexy, kde byl počet cizinců v oboru vyšší nebo roven 100, tedy byly vyhodnocovány. Intervaly indexu: do 0,25 žádná odlišnost, do 0,35 nízká odlišnost, do 0,50 střední odlišnost a nad 0,50 je vysoká odlišnost.

Vzorec: $D_{xy} = 0,5 \sum |x_i/X - y_i/Y|$. Kdy x_i a y_i jsou počty cizinců a majoritní populace v oborech podnikání; X a Y jejich celkové počty ve všech oborech (Massey, Eggers 1990, s. 1160–1161). Hodnoty indexu se pohybují v rozmezí 0–100 (resp. 0–1) a říkají, jaké procento cizinců by muselo změnit obor podnikání, aby rozložení v oborech bylo shodné s průměrem Česka (hodnota 0 znamená žádnou odlišnost, hodnota 100 úplnou odlišnost). Z důvodu správné interpretace výsledku indexu jsme hodnotili pouze cizince, kde v daném oboru podnikalo více než 100 cizinců z dané země původu.

Zdroj: Interní statistika MPO ČR 2006

za jednotlivé roky 2005–2009 jak za podnikatele fyzické osoby cizince, tak i všechny podnikatele fyzické osoby v Česku. Sledované indikátory jsou následující:²¹

- počet daňových přiznání k dani z příjmu fyzických osob z podnikání
- průměrný podnikatelský zisk a průměrná podnikatelská ztráta z podnikání (v Kč)
- podíl daňových přiznání k dani z příjmu fyzických osob z podnikání se ziskem (v %).

²¹ Kromě výše uvedených ukazatelů byly sledovány i indikátory za celé Česko, tj. zahrnující jak občany Česka, tak i cizince, kteří podali svá daňová přiznání.

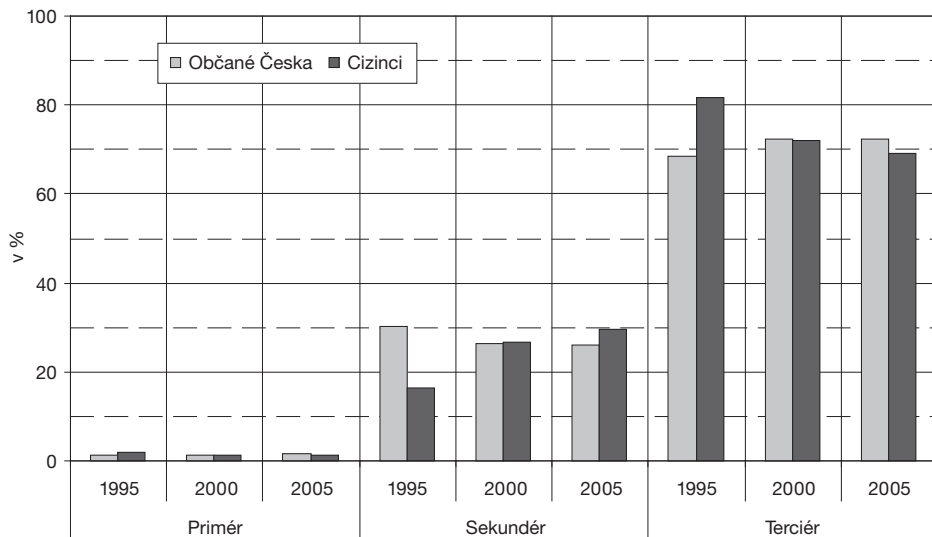
1995	2000	2005	1995	2000	2005	1995	2000	2005	1995	2000	2005
Maloobchod			Ubytování a stravování			Doprava			Ostatní vzdělávací, výzkumné, sociální, veřejné činnosti		
0,87	0,56	0,58	0,88	0,71	0,66	0,83	0,72	0,72	0,73	0,47	0,44
0,77	0,58	0,56	0,89	0,69	0,56	0,82	0,72	0,70	0,72	0,53	0,51
0,73	0,47	0,47	0,83	0,57	0,54	0,76	0,63	0,65	0,72	0,35	0,42
0,95	0,47	0,52	0,97	0,83	0,79	0,98	0,73	0,70	0,98	0,40	0,47
0,56	0,47	0,48	0,92	0,83	0,50	0,83	0,73	0,68	0,7	0,40	0,57
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
0,48	0,34	0,34	0,73	0,51	0,47	0,82	0,73	0,77	0,53	0,34	0,30
0,75	0,42	0,39	0,88	0,68	0,55	0,98	0,72	0,66	0,74	0,50	0,45
	0,57	0,58	0,98	0,82	0,95		0,99	0,96		0,41	0,47
0,49	0,35	0,36	0,79	0,51	0,50	0,73	0,59	0,53	0,65	0,31	0,30
0,58	0,49	0,51	0,89	0,65	0,55	0,74	0,54	0,59	0,57	0,37	0,36
0,34	0,31	0,29	0,47	0,34	0,29	0,45	0,40	0,35	0,41	0,24	0,27
0,51	0,40	0,39	0,41	0,45	0,44	0,53	0,87	0,81	0,41	0,41	0,41
0,52	0,35	0,35	0,75	0,38	0,33	0,65	0,55	0,43	0,48	0,35	0,37
0,97	0,69	0,62	0,96	0,83	0,78	0,97	0,74	0,75	0,76	0,35	0,32
0,64	0,46	0,49	0,88	0,78	0,71	0,73	0,73	0,75	0,66	0,39	0,40
0,56	0,56	0,36	0,72	0,53	0,46	0,76	0,59	0,65	0,62	0,53	0,40
0,41	0,45	0,34	0,34	0,34	0,28	0,39	0,45	0,27	0,31	0,44	0,30

Celkový počet vygenerovaných daňových příznání k dani z příjmu podnikajících fyzických osob ze zahraničí činí přibližně 13 % všech daňových příznání podnikatelů cizinců a navíc se jedná o podmnožinu všech podnikatelů v Česku (obr. 6).

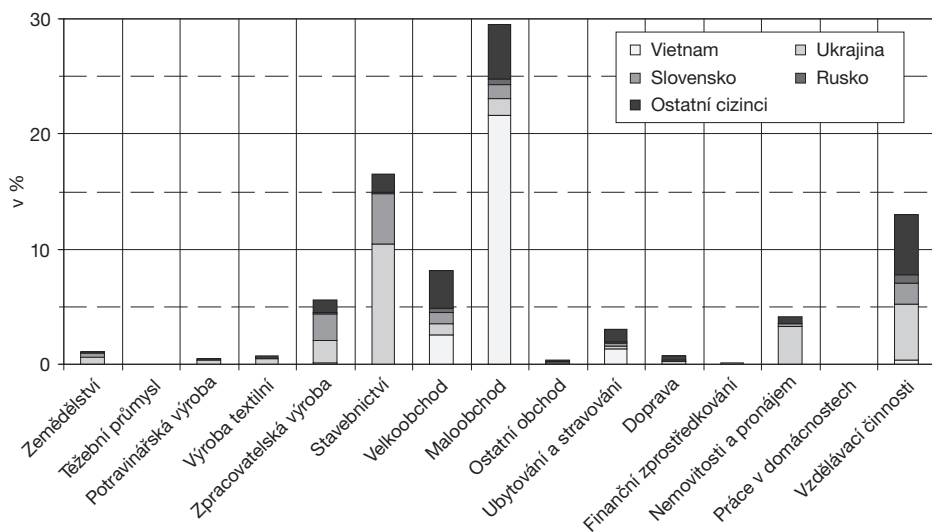
Z porovnání vývoje počtu těchto daňových příznání za podnikatele cizince a všechny podnikatele v Česku je patrné, že v případě cizinců se počet příznání resp. rozsah sledovaného souboru plynule zvyšoval až do roku 2009, což v souvislosti s růstem počtu cizinců v Česku, a také s jejich snahou zachovat si legální pobyt na území změnou účelu pobytu ze zaměstnání na podnikání v průběhu hospodářské krize, není zcela překvapující. Naopak v případě počtu daňových příznání všech osob podnikajících v Česku byl vývoj značně nepravidelný. V letech 2006 a 2007 byl zaznamenán pokles počtu daňových příznání v porovnání s rokem 2005, aby v následujících letech došlo opět k nárůstu počtu daňových příznání až na hodnotu cca 980 tis., které bylo dosaženo jak v roce 2008, tak i 2009.

Z příznání k dani z příjmu fyzických osob z podnikání je možné vygenerovat i informace o efektivnosti podnikání (Veber, Srpová 2005), resp. podnikatelském zisku a ztrátě. Celkový počet daňových příznání zahrnutých do analýzy vychází z počtu daňových příznání analyzovaných výše.

Při porovnání průměrného podnikatelského zisku (obr. 7) byl v případě cizinců i u všech podnikatelů v Česku soulad v letech 2005–2007. Nicméně

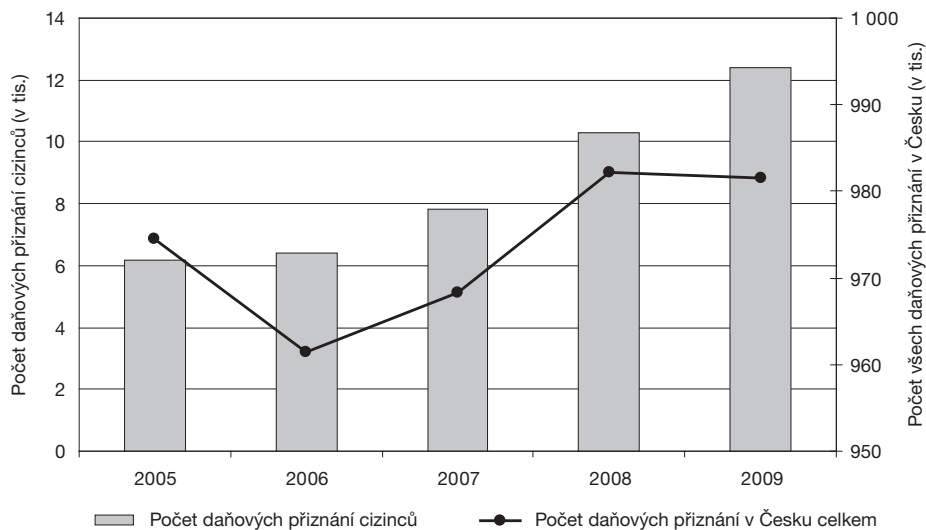
Obr. 4 – Podnikání cizinců a majority v sektorech národního hospodářství v letech 1995, 2000, 2005. Zdroj: Interní statistika MPO ČR 2010.

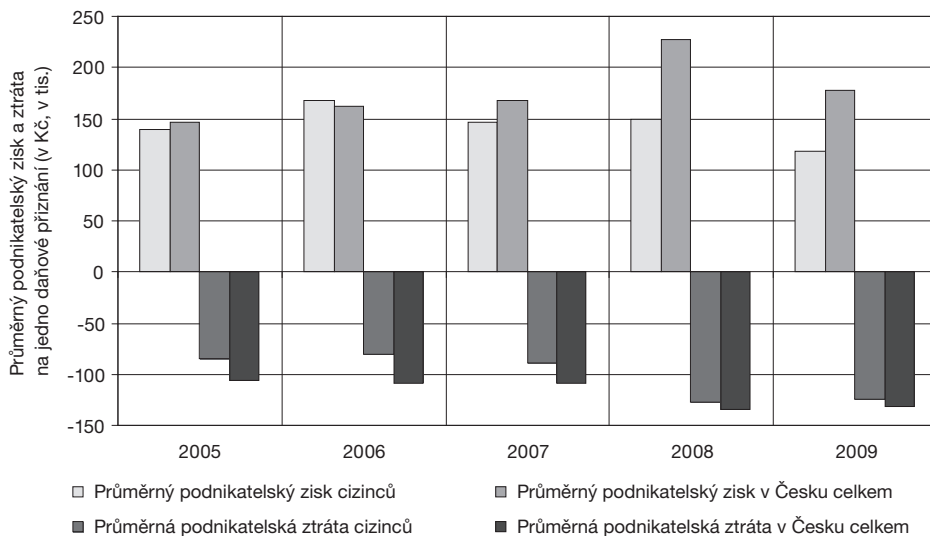
Obr. 5 – Oborová struktura vydaných živnostenských oprávnění cizincům v Česku (k 31. 12. 2005, v tis.). Zdroj: Interní statistika MPO ČR 2006.

v následujících dvou letech došlo k výrazně odlišnému vývoji. Zatímco v případě podnikatelů-cizinců došlo k poklesu jejich zisku, u všech podnikatelů v Česku došlo naopak k jeho nárůstu.

Průměrný podnikatelský zisk cizinců se v letech 2005–2008 pohyboval na úrovni zhruba 150 tis. Kč, avšak v roce 2009 došlo k poklesu na necelých

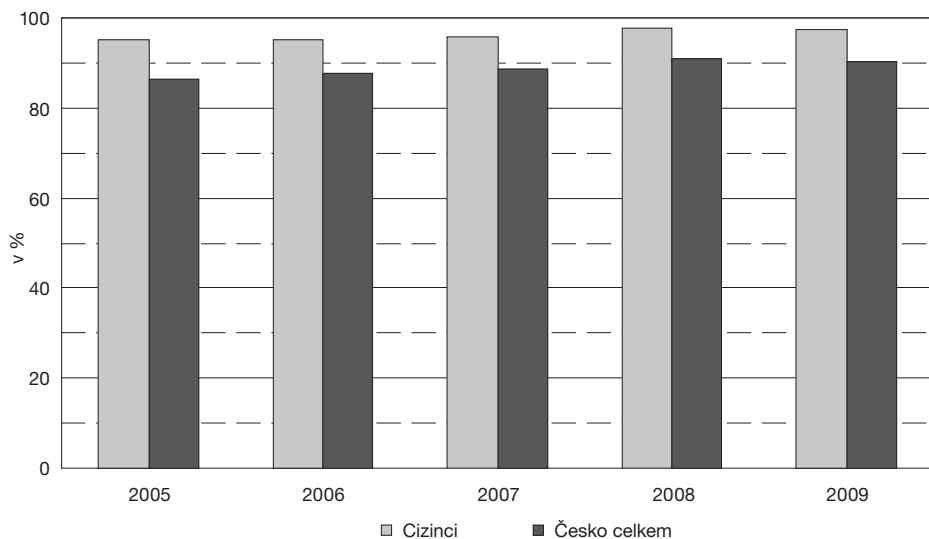

Obr. 6 – Počet daňových příznání k dani z příjmu fyzických osob z podnikání cizinců a všech podnikatelů v Česku v letech 2005–2009. Zdroj dat: Interní statistika MF ČR 2010.

Obr. 7 – Průměrný podnikatelský zisk a podnikatelská ztráta podnikatelů cizinců a všech podnikatelů v Česku v letech 2005–2009 (v Kč, přepočteno na jedno daňové příznání). Zdroj dat: Interní statistika MF ČR 2010, vlastní výpočty.

120 tis. Kč. Co se týká všech podnikatelů v Česku, jejich průměrný zisk byl mírně rostoucí v letech 2005–2007 a také se pohyboval na úrovni přibližně 150 tis. Kč. V následujícím roce došlo dokonce k výraznému nárůstu zisku, a to až na necelých 230 tis. Kč, avšak v roce 2009 došlo k poklesu zisku na 177 tis. Kč, což i tak překonalo úroveň let 2005–2007.

Obr. 8 – Podíl daňových příznání k dani z příjmu fyzických osob z podnikání se ziskem – podnikatelé cizinci a všichni podnikatelé v Česku v letech 2005–2009 (v %). Zdroj dat: Interní statistika MF ČR 2010, vlastní výpočty.

V průběhu celého sledovaného období let 2005–2009 byla průměrná podnikatelská ztráta cizinců vždy nižší než v případě všech podnikatelů v Česku, ačkoliv se během sledovaných pěti let ztráta zvyšovala. Zatímco v letech 2005–2007 byl rozdíl ve ztrátě mezi cizinci a všemi podnikateli zhruba 20 % (v případě cizinců dosahoval hodnoty přibližně 80 tis. Kč a u všech podnikatelů byl mírně pod 110 tis. Kč). V letech 2008 a 2009 se průměrná podnikatelská ztráta u obou sledovaných skupin zvyšovala, a to až na zhruba 125 tis. Kč u cizinců a zhruba 130 tis. Kč u všech podnikatelů v Česku.

Podnikatelský zisk byl v průběhu celého sledovaného období (2005–2009) dokonce u více než 95 % daňových příznání cizinců a během sledovaných let se navíc zvyšoval až na úroveň 98 % (obr. 8). V porovnání se všemi podnikateli v Česku je sledovaná podskupina cizinců velmi úspěšná, neboť podnikatelský zisk byl v případě všech podnikatelů v Česku ve sledovaném období „pouze“ u 86–90 % daňových příznání z celku.²²

6. Závěr

Cílem článku bylo zjistit, zda se liší podnikání cizinců od podnikání majority. Zvolili jsme si strukturalistický přístup, který vychází z interaktivního modelu autorů Aldricha a Waldingera (1990) a vysvětluje podnikání migrantů jako souhru struktury příležitostí pro podnikání a schopnosti migrantů mobilizovat své zdroje. Ve výzkumu jsme vycházeli z předpokladu, že především v začátku 90. let existovala stejná či obdobná struktura příležitostí pro podnikání

²² Podnikatelská ztráta je pak v případě podnikatelů cizinců i podnikatelů v Česku celkem doplněk do 100 % k podnikatelskému zisku.

jak u majority, tak u cizinců, a to především díky přerušené podnikatelské tradici během komunistického období a neexistenci tzv. etnického trhu. Pokud by se naše očekávání nepotvrdilo, bylo by to pravděpodobně způsobeno spíše individuálními a skupinovými zdroji (tedy kapitálem) přicházejících migrantů než odlišnou strukturou příležitostí.

Z analýzy podnikatelského prostředí a podmínek podnikání vyplynulo, že struktura příležitostí byla pro cizince i majoritu na počátku 90. let velmi podobná, avšak v následujících letech docházelo k pozvolnému vytváření rozdílů. Oficiální politikou státu bylo vytvořit liberální prostředí pro podnikání bez státních intervencí. Na druhou stranu se však vytvořil různý přístup k podnikatelským úvěrům a určitá beztrestnost nekalých podnikatelských aktivit, což vneslo do prostředí nerovné podnikatelské podmínky. Pro cizince existovaly rozdíly v přístupu k bankovním úvěrům, dotacím, a navíc museli řešit legalizaci svého pobytu.

Data, se kterými jsme pracovali, nejsou dostačující. K velkému zkeslení došlo tím, že jsme mohli použít jen data o fyzických osobách podnikajících na základě živnostenského oprávnění a nikoliv o osobách právnických. Také u ekonomických výsledků pracujeme jen s cizinci, kteří ve svém daňovém přiznání uvedli trvalý pobyt mimo území Česka (jedná se o cca 13 % všech cizinců, kteří jsou držiteli živnostenského oprávnění). Za patnáctileté časové období srovnáváme obory podnikání a intenzitu podnikání (data nám umožňují srovnání až od roku 1995). Za pětileté ekonomické výsledky (2005 až 2009) průřezové typy živností a některé demografické charakteristiky podnikatelů (2010).

V analýze jsme došli k závěru, že existuje malá odlišnost většiny sledovaných socioekonomických charakteristik mezi podnikáním migrantů a majority. Nicméně náš předpoklad, že struktura příležitostí hrála důležitou roli při podnikání obou srovnávaných skupin spíše než zdroje migrantů, můžeme potvrdit jen částečně. Důvodem jsou ekonomické výsledky migrantů a významné rozdíly při srovnání jednotlivých skupin cizinců. Ekonomické výsledky migrantů se na jedné straně liší od majority nižším ziskem, ale na druhé straně minimálním počtem cizinců ve ztrátě. V ekonomických výsledcích se také ukázal mnohem větší dopad ekonomické krize na migranty než na majoritu (shodně tak u závislé činnosti, Drbohlav a kol. 2010). Další charakteristiky jsou shodné či existují mírné vysvětlitelné odlišnosti. Téměř celé sledované období 1995 až 2009 jsou shodné podíly podnikatelů – v každé skupině se podnikání věnuje třetina a výkyvy jsou vysvětlitelné změnami v imigrační politice. V oborech podnikání se sledované skupiny blíží nejvíce v roce 2000, avšak méně v roce 1995. Při zohlednění různé věkové a pohlavní struktury cizinců jsou charakteristiky podnikatelů téměř shodné. Nezodpovězenou otázkou zůstává, jaký byl výsledek naší analýzy za první porevoluční roky, které patřily v podnikání v Česku k nejdynamičtějším. Za toto období však bohužel neexistují dostupná data. Porovnáním zejména socioekonomických charakteristik cizinců a majority lze konstatovat, že nejsou významné rozdíly, nicméně při srovnání jednotlivých skupin cizinců tomu tak není. Existují velké rozdíly především v intenzitě podnikání, kdy na jedné straně jsou Slováci s 10% podílem podnikatelů a druhý extrém představují občané Srbska, Černé Hory a Vietnamu s více jak 90% podílem. V oborové specializaci se od majority nejvíce liší Rusové a cizinci z bývalé Jugoslávie, kteří se koncentrují v maloobchodu a velkoobchodu. Také podíl podnikatelek se ve sledovaných skupinách podle země původu lišil.

K vysvětlení těchto rozdílů by však bylo nutné realizovat kvalitativní výzkum se zaměřením na adaptaci etnických skupin na nové prostředí a na způsoby využívání svých zdrojů (kapitálu), což je sice nad rámec tohoto článku, avšak tématem pro další výzkum podnikatelských aktivit cizinců v Česku.

Literatura:

- ALDRICH, H. E., CATER, J., JONES, T., McEVOY, D. (1983): From Periphery to Peripheral: The South Asian Petite Bourgeoisie in England. *Research in the Sociology of Work*, 2, s. 1–32.
- ALDRICH, H. E., WALDINGER, R. (1990): Ethnicity and Entrepreneurship. *Annual Review of Sociology*, 16, č. 8, s. 111–135.
- BAGWELL, S. (2008): Transnational family networks and ethnic minority business development: The case of Vietnamese nail-shops in the UK. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 14, č. 6, s. 377–394.
- BENÁČEK, V. (1994): Small Businesses and private entrepreneurship during transition. The case of the Czech Republic. <http://www1.ceses.cuni.cz/benacek/BERLIN%20SME.pdf> (5. 3. 2011).
- BENÁČEK, V., ZEMPLINEROVÁ, A. (1995): Problems and Environment of Small Businesses in the Czech Republic. http://www1.ceses.cuni.cz/benacek/SME_1995-SBE.pdf (5. 3. 2011).
- BONACICH, E., MODELL, J. (1980): *The Economic Basis of Ethnic Solidarity*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 294 s.
- ČERMÁKOVÁ, D., MEDOVÁ, L. (2008): Nelegální migrace a nelegální ekonomické aktivity migrantů z hlediska kontrolních činností kompetentních orgánů. In: Drbohlav, D. (ed.): *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu)*. Karolinum, Praha, s. 73–84.
- ČERMÁKOVÁ, D., NEKORJAK, M. (2009): Ukrainian Middleman System of Labour Organisation in the Czech Republic. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 100, č. 1, s. 33–43.
- DRBOHLAV, D., ed. (2008): *Nelegální ekonomické aktivity migrantů: Česko v evropském kontextu*. Karolinum, Praha, 312 s.
- DRBOHLAV, D., MEDOVÁ, L., ČERMÁK, Z., JÁNSKÁ, E., ČERMÁKOVÁ, D., DZÚROVÁ, D. (2010): *Migrace a (i)migranti v Česku. Kdo jsme, odkud přicházíme, kam jdeme?* Slon, Praha, 250 s.
- HETTLAGE, R. (2008): *From Ethnic Business To Hybrid Entrepreneurs*. Working Paper Nr. 0803. Kalaidos University of Applied Sciences, http://www.fachhochschulstudium.ch/tl_files/downloads/Publikationen/2008/Downloads/8_Working%20Paper%200803.pdf, Zürich, 28 s. (13. 8. 2011)
- HOFÍREK, O. (2009). *Vietnamská imigrantská ekonomika v České republice*, <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2185257> (30. 11. 2009).
- HORÁKOVÁ, M. (2007): *Mezinárodní pracovní migrace v ČR*. Bulletin č. 18. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. Praha.
- HORÁKOVÁ, M. (2010): *Mezinárodní pracovní migrace v ČR*. Bulletin č. 25. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. Praha.
- JELÍNKOVÁ, M., HÁNOVÁ, M. (2010): *Současná situace migrantů na Plzeňsku*. <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=2269140> (5. 3. 2011).
- KUŠNÍRÁKOVÁ, T., ČIŽINSKÝ, P. (2011): 20 let české migrační politiky, *Liberální, restriktivní, anebo ještě jiná?* *Geografie*, 116, č. 4, s. 497–516.
- LIGHT, I. (1972): *Ethnic Enterprise in America*. University of Kalifornia, Berkley, 209 s.
- LIGHT, I., BONACICH, E. (1988): *Immigrant Entrepreneurs: Koreans in Los Angeles 1965–1982*. University of California Press, Berkeley, 506 s.
- LIGHT, I., ROSENSTEIN, C. (1995): *Race, Ethnicity, and Entrepreneurs in Urban America*. Aldine de Gruyter, New York, 255 s.

- NEKORJAK, M. (2009): *Mezisyvěty: Organizované zaměstnávání migrantů z Ukrajiny v České republice*. Disertační práce. Fakulta sociálních studií, Masarykova Univerzita, Brno, 180 s.
- NOŽINA, M., KRAUS, F. (2009): *Kriminální sítě ve vietnamské diaspoře. Případ České republiky*. Ústav mezinárodních vztahů, Praha, 124 s.
- MASSEY, D. S., EGGERS, M. L. (1990): *The Ecology of Inequality: Minorities and the Concentration of Poverty*. *American Journal of Sociology*, 95, č. 4, s. 1135–1188.
- OLIVEIRA, C. R., RATH, J., eds (2008): *Immigrant Entrepreneurship*. *Migrações Journal*, č. 3, s. 1–287.
- ŘÁKOCZYOVÁ, M., TRBOLA, R. (2009): *Sociální integrace přistěhovalců v ČR*. Slon, Praha, 310 s.
- SMALLBONE, D., WELTER, F. (2001): *The distinctiveness of entrepreneurship in transition economies*. *Small Business Economics*, 16, č. 4, s. 249–262.
- VEBER, J., SRPOVÁ, J. (2005): *Podnikání malé a střední firmy*. Grada Publishing, a.s., Praha. 304 s.
- WALDINGER, R., WARD, R., ALDRICH, H. (1985): *Ethnic Business and Occupational Mobility in Advanced Societies*. *Sociology*, 19, č. 4, s. 586–597.

Statistické podklady a materiály:

- Cizinci v České republice 2002 (2003). Český statistický úřad, Praha.
- Cizinci v České republice 2004 (2005). Český statistický úřad, Praha.
- Cizinci v České republice 2006 (2007). Český statistický úřad, Praha.
- Cizinci v České republice 2008 (2009). Český statistický úřad, Praha.
- Cizinci v České republice 2009 (2010). Český statistický úřad, Praha.
- Interní statistika MPO ČR, 2006.
- Interní statistika MPO ČR, 2010.
- Interní statistika MF ČR, 2010.
- Usnesení vlády č. 48/2011 o návrhu opatření k řízení ekonomické migrace, ochraně práv osob migrujících za prací a realizaci návratů.
- Zákon č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání.
- Zákon č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti.

S u m m a r y

ENTREPRENEURSHIP OF FOREIGNERS IN CZECHIA: THE IMPACT OF OPPORTUNITY STRUCTURES

The aim of this article is to apply the structural approach of Aldrich and Waldinger (1990) to Czechia. This approach deals with immigrant entrepreneurship and presumes that foreigners opt for such strategies of entrepreneurship as structures in the destination country enable them to pursue. We presume that, in Czechia, foreigners and the majority society had, particularly at the beginning of the 1990s, very similar conditions to conduct business and that, consequently, we will not see significant differences between the entrepreneurial activities of foreigners and the majority population.

Several research methods were applied in the article: analysis of documents concerning entrepreneurial legislation and the residence of foreigners / foreign entrepreneurs in Czechia, grants and their accessibility to foreigners as well as an evaluation of small and medium entrepreneurial activities conducted by foreigners in the 1990s. Another research method is analysis of statistical data using common statistical methods (rates and intensity), including research of the business field specialization of foreigners using a dissimilarity index that compares the equality of representation of groups of foreigners and the majority in various entrepreneurial business fields.

Based on our analysis of the entrepreneurial environment, it is clear that the intention to create a liberal entrepreneurial environment both for foreigners and for the majority was

not fulfilled. Due to the fact that state support for small and medium enterprises was very limited, foreigners were not negatively affected in this respect. Requirements concerning the legal residence of foreign entrepreneurs have become stricter, since the end of the 1990s, for instance through a discriminating requirement to register the trade licence with the Commercial Court, a condition that does not apply to Czech citizens. Another example, arising from the amendment to the foreigner residence act, effective 1 January 2011, that among other changes introduces informative duty to authorities to the Ministry of the Interior of the Czech Republic regarding any cases of misuse of long-term residence permits for the purpose of entrepreneurship.

The main difficulty for our statistical analysis arose out of the limited availability of necessary data concerning entrepreneurship in Czechia (including that of foreigners). We were able to analyse data over a long period of time (fifteen years), only in the case of fields of specialization and intensity of entrepreneurship. Data on types of business, various demographic characteristics and economic results were evaluated for shorter periods of time.

The rate of entrepreneurs among foreigners and the majority population is almost equal. Only 1/3 of foreigners and approximately the same portion of economically active Czechs have expressed interest in using a trade license. Based on our research into the intensity of foreigners' business activities, depending on nationality, there are not any general characteristics, i.e. typical features for Western or Eastern businessmen. Nevertheless, it is clear that, from a long-term perspective, the greatest numbers of entrepreneurs have come from Vietnam or the countries of the former Yugoslavia. No significant differences were recorded in business activities in economic sectors between the majority population and foreigners. As for demographic characteristics, available data enable comparisons of the age and sex structure of foreigners and majority entrepreneurs. From all of those involved in entrepreneurial activities in both groups, only 1/3 are women. Moreover, the age of businesswomen increases in the case of the majority, but decreases in the case of foreign women. Regarding the age groups of foreign entrepreneurs, younger businessmen come from Eastern countries in comparison with older foreign entrepreneurs from Western countries. This is also in compliance with the overall age groups of these immigrant groups in Czechia.

Economic results were analysed on the basis of the submitted income-tax forms of entrepreneur-foreigners and all entrepreneurs in Czechia. Due to limited access to data, only a small part (about 13%) of the income-tax forms of all entrepreneur-foreigners were available; moreover, this group is a subset of all the entrepreneurs in Czechia. The number of entrepreneur-foreigners increased between 2005 and 2009; a trend that relates to the increasing number of foreigners in Czechia and also to their efforts to change their purpose of stay from employment or study to conducting business as a means of ensuring the legality of their residence in the event that they lose employment or terminate studies. Based on our results, it appears that, between 2005 and 2009, the group of entrepreneur-foreigners tended to record lower profits from business in comparison with all the entrepreneurs in Czechia. However, on the other hand, it is clear that they had lower business-related losses. It is, therefore, apparent that the entrepreneurial activities of foreigners were more effective in comparison with all the entrepreneurs in Czechia.

Our research also confirms that the expectation of the structure of opportunities to be more important for the entrepreneurial activities of both foreigners and the majority population, considering their individual capital, is only partially true. The reason for this is that the economic results verify the effective entrepreneurship of immigrants and, at the same time, indicate a deeper impact of economic crisis on foreign entrepreneurs. Analysing the socioeconomic characteristics of each group (based on nationality) of immigrants, we discovered significant differences in, for instance, the dissimilarity index, which was 10% in the case of Slovakia and up to 90% in the case of Serbians, Montenegrins and Vietnamese. In terms of branch specialization, the greatest difference from the majority population was recorded among Russian and ex-Yugoslavian citizens, with their strong tendency to focus on retail and wholesale. To explain these differences, it would be necessary to carry out qualitative analysis on the adaptation of ethnic groups into the new environment. This presents a topic for further research into the entrepreneurial activities of foreigners in Czechia.

- Fig. 1 – Dissimilarity Index of foreigners and majority 1995–2009 (as of 31. 12., as a %). In the legend: citizens of Czechia, Slovakia, Vietnam, foreigners, Serbia and Montenegro, United Kingdom, Croatia, Ukraine.
- Fig. 2 – Foreigners from selected countries holding a trade licence 1995–2009 (as of 31. 12). In the legend: Germany, Poland, Slovakia, Ukraine, Vietnam, others.
- Fig. 3 – Entrepreneurship of foreigners and the majority population by gender and age (2nd quarter of 2010, as a %). X axis – age categories, Y axis – portion as a %. In the legend: citizens of Czechia – men, citizens of Czechia – women, foreigners – men, foreigners – women.
- Fig. 4 – Entrepreneurship of foreigners and the majority population by sector of the national economy in 1995, 2000 and 2005 (as a %). Light – citizens of Czechia, dark – foreigners.
- Fig. 5 – Branch structure of trade licences issued to foreigners in Czechia (as of 31. 12. 2005, in thousands). In the legend: Vietnam, Ukraine, Slovakia, Russia, other foreigners. X axis: agriculture, mining industry, food production, textile production, manufacturing, construction, wholesale, retail, other sales, room and board, transport, financial services, real estate and leasing, domestic work, educational activities.
- Fig. 6 – Number of income tax forms of foreign entrepreneurs and all entrepreneurs in Czechia 2005–2009. Bars: number of income tax forms filed by foreigners (Y axis on the left), line graph: total number of income tax forms filed in Czechia (Y axis on the right).
- Fig. 7 – Average profits and losses of foreign entrepreneurs and of all entrepreneurs in Czechia 2005–2009 (in CZK, recalculated to one income-tax form). Light – average profit from business, foreigners, dark – average profit from business in Czechia, total, hatched – average business loss, foreigners, average business loss in Czechia, total.
- Fig. 8 – Portion of income-tax forms reporting an overall profit among foreign entrepreneurs and among all entrepreneurs in Czechia 2005–2009 (as a %). Light – foreigners, dark – Czechia total.

Pracoviště autorů: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, GEOMIGRACE – Geografické migrační centrum, Albertov 6, 128 43 Praha 2; e-mail: dita@natur.cuni.cz, sonas@email.cz, klara.fiedler@gmail.com.

Do redakce došlo 6. 4. 2011; do tisku bylo přijato 24. 8. 2011.

Citační vzor:

ČERMÁKOVÁ, D., SCHOVÁNKOVÁ, S., FIEDLEROVÁ, K. (2011): Podnikání cizinců v Česku: vliv struktury příležitostí. *Geografie*, 116, č. 4, s. 440–461.